

Bijlage 1 Reactie op aanbevelingen van de Europese Commissie van 18.12.2023

over het ontwerp van geactualiseerd geïntegreerd nationaal energie- en klimaatplan van Nederland voor de periode 2021-2030 en over de samenhang van de Nederlandse maatregelen met de doelstelling van de Unie inzake klimaatneutraliteit en het waarborgen van vooruitgang op het gebied van klimaatadaptatie

Nederland heeft op 29 juni 2023 zijn ontwerp van geactualiseerd geïntegreerd nationaal energie- en klimaatplan ingediend¹. De Europese Commissie heeft dit plan beoordeeld en vervolgens de onderstaande aanbevelingen gepubliceerd². Een nadere analyse is tevens als toelichting beschikbaar³.

In dit 2-kolommendocument zijn de aanbevelingen opgenomen en de reactie daarop van Nederland. Dit document zal als bijlage worden bijgesloten bij de definitieve actualisatie van het geïntegreerde nationaal energie- en klimaatplan.

¹ https://commission.europa.eu/publications/netherlands-draft-updated-necp-2021-2030_en

² https://commission.europa.eu/document/download/038f2ef4-b056-4acc-9dc8-8c4ead63bffe_en?filename=Recommendation_draft_updated_NECP_Netherlands_2023.pdf

³ https://commission.europa.eu/document/download/1fecc161-a1ab-473d-81eb-d9ef616bcob1_en?filename=SWD_Assessment_draft_updated_NECP_Netherlands.pdf

BETREFFENDE HET ONTWERP VAN GEACTUALISEERD NATIONAAL ENERGIE- EN KLIMAATPLAN KRACHTENS VERORDENING (EU) 2018/1999	
Aanbeveling 1: Emissiereductie	Reactie Nederland
<p>Kostenefficiënte aanvullende beleidslijnen en maatregelen vast te stellen, met name in de landbouwsector en voor niet-CO₂-emissies, met inbegrip van methaan, N₂O en F-gassen uit industriële processen en productgebruik, landbouw en afvalbeheer, ter overbrugging van de verwachte kloof van 9,3 procentpunten om de nationale broeikasgasdoelstelling van -48 % in 2030 te behalen ten opzichte van de niveaus van 2005 overeenkomstig de verordening inzake de verdeling van de inspanningen.</p> <p>Geactualiseerde prognoses te verstrekken om aan te tonen hoe de doelstelling door het bestaande en geplande beleid wordt behaald, en zo nodig uiteen te zetten hoe de in het kader van de verordening inzake de verdeling van de inspanningen beschikbare flexibiliteit wordt ingezet om naleving te waarborgen.</p>	<p>Voor Nederland is in de ESR een cumulatief emissiebudget vastgesteld van 833 megaton CO₂-equivalenten; dat is de hoeveelheid die Nederland tussen 2021 en 2030 mag uitstoten. De effectinschatting in de concept actualisatie was nog gebaseerd op de KEV2022. Hierin was nog niet het beleid meegenomen dat in april 2023 is aangekondigd. Volgens de laatste KEV uit 2023 is het ESR-doel van 48% reductie in 2030 ten opzichte van 2005 in zicht. In deze KEV komt Nederland tussen 2021 en 2030 uit op een emissie van 794-834 megaton CO₂-equivalenten op basis van de klimaatplannen die op 1 mei 2023 bekend waren. De geschatte emissies van de ESR-sectoren tot en met 2030 is in deze KEV 2023 lager dan die in de KEV 2022 met het vastgestelde en voorgenomen beleid. Dat is met name toe te schrijven aan extra reducties die de klimaatplannen kunnen opleveren bij de mobiliteitssector en in de gebouwde omgeving.</p> <p>De indicatieve restopgave voor de landbouw is 17,9 Mton CO₂-eq. restemissie in 2030. Dit doel ligt nog niet binnen bereik. In de KEV 2023 raamt het Planbureau voor de Leefomgeving (PBL) de broeikasgasemissies van de landbouw op 19-22 Mton CO₂-eq. in 2030. De glastuinbouw ligt op koers. De emissiereductie in de veehouderij en akkerbouw is echter beperkt. Daarmee blijft er een gat tussen het emissiedoel voor de landbouw en de geraamde emissie in 2030. Dat komt onder meer doordat het NPLG in ontwikkeling is en deels niet kon worden meegenomen in de ramingen van de KEV. De uitwerking van het NPLG moet ook leiden tot reductie in methaan. Verder is de verwachting dat de mestmarkt en de afspraken in de derogatiebeschikking Nitraatrichtlijn een bijdrage leveren aan emissiereductie binnen de landbouwsector. De aanpak binnen de sector landbouw en het NPLG staan beschreven in het INEK.</p> <p>Voor gefluoreerde broeikasgassen is de laatste prognose uit 2022 een emissie in 2030 van 1,0 Mton (2022: 1,2 Mton). Op 11 maart 2024 is de herziene Europese F-gassenverordening in werking getreden. Volgens de Impact Assesment zal deze in Europa in 2030 tot ongeveer 16% extra emissiereductie leiden. Er zijn geen indicaties dat dit voor Nederland sterk zal afwijken.</p>

BETREFFENDE HET ONTWERP VAN GEACTUALISEERD NATIONAAL ENERGIE- EN KLIMAATPLAN KRACHTENS VERORDENING (EU) 2018/1999	
Aanbeveling 1: Emissiereductie	Reactie Nederland
<p>Aanvullende inlichtingen over de beleidslijnen en maatregelen te verstrekken, en het toepassingsgebied, het tijdschema en, waar mogelijk, het verwachte effect van de broeikasgasemissiereductie van die beleidslijnen en maatregelen duidelijk uiteen te zetten, met name voor maatregelen in het kader van financieringsprogramma's van de Unie, zoals het gemeenschappelijk landbouwbeleid.</p>	<p>Wel overweegt Nederland aanvullende inzet ten opzichte van de minimale vereisten uit de verordening, zoals bredere certificeringsplicht, opzet van een centrale databank en differentiatie naar type koudemiddel in bestaande subsidie-instrumenten voor warmtepompen.</p> <p>Het Nederlandse GLB Nationaal Strategisch plan draagt bij aan de klimaat en milieudoelen via de Groenblauwe Architectuur (GBA). De interventielogica van de GBA combineert maatregelen op bedrijfsniveau (eco-regelingen en voorwaarden voor inkomenssteun, de conditionaliteiten) met maatregelen op gebiedsniveau (zoals het Agrarisch Natuur- en Landschapsbeheer) en regelingen voor samenwerking, kennisverwerving, innovatie en investeringen. Denk hierbij bijvoorbeeld aan maatregelen zoals permanent grasland, landschapselementen behouden en bevorderen, kruidenrijk grasland en interventies voor veenweidegebieden. Voor meer achtergrond, zie ook het definitieve Nederlandse GLB - Nationaal Strategisch Plan en de tabel met financieel overzicht (p. 561 – p. 578). Het GLB biedt onvoldoende middelen om de transitie richting een duurzame en veerkrachtige landbouwsector te ondersteunen. Daarom worden de Europese GLB gelden aangevuld met nationale cofinanciering en ook andere nationale instrumenten en fondsen.</p>

BETREFFENDE HET ONTWERP VAN GEACTUALISEERD NATIONAAL ENERGIE- EN KLIMAATPLAN KRACHTENS VERORDENING (EU) 2018/1999	
Aanbeveling 2: CO ₂ -opslagcapaciteit	Reactie Nederland
<p>De bronnen van CO₂-emissies in kaart te brengen die volgens plan zullen worden afgevangen.</p> <p>De totale CO₂-opslagcapaciteit in beeld te brengen.</p>	<p>Nederland ziet Carbon Capture and Storage (CCS) als een noodzakelijke en kosteneffectieve oplossing voor CO₂-reductie bij processen waarvoor (nog) geen realistische duurzame alternatieven voorhanden zijn. Ook kan CCS op langere termijn een rol spelen in het bewerkstellingen van koolstofverwijdering. Hierbij is het van belang dat de inzet op koolstofverwijdering niet ten koste gaat van de inzet op de reductie van broeikasgasemissies. Bij de analyse van de benodigde koolstof afvang- en opslagcapaciteit is noodzakelijk om zowel aandacht voor fossiele als niet-fossiele CO₂ te hebben. Nederland werkt in het kader van het Klimaatplan 2024 en in een Routekaart Koolstofverwijdering aan de nadere invulling van beleid rond koolstofverwijdering (zie bnc-fiche: Mededeling EU-strategie industrieel koolstofbeheer, kamerstuk 22112, nr. 3917). De Nederlandse overheid heeft geen vastgestelde doelstelling voor CCS. Het beleid is erop gericht stimulansen te bieden zodat de markt de meest kosteneffectieve emissiereductiemaatregelen kiest. Derhalve hoeven er ook geen bronnen van CO₂-emissies in kaart te worden gebracht die met CCS gereduceerd moeten worden.</p> <p>Nederland heeft reeds een overzicht van de theoretische CO₂-opslagcapaciteit (ca. 1600 megaton) op het Nederlands continentaal plat. Nauwkeurigere schattingen zijn nodig om de commerciële capaciteit te identificeren. Dit wordt doorgaans gedaan door partijen die commerciële CCS-projecten ontwikkelen. Behalve inzet op energiebesparing en efficiency komen via de SDE++ verschillende reductie opties in tendervorm in aanmerking voor ondersteuning, waaronder CCS, elektrificatie en hernieuwbare waterstof. De tijdige uitrol van duurzame alternatieven (i.p.v. alleen maar CCS) wordt geborgd via de 'Zeef' en de 'Horizon'. De 'Zeef' vereist dat CCS alleen gesubsidieerd mag worden indien er geen betaalbare alternatieven (bv. hernieuwbare waterstof en elektrificatie) voorhanden zijn, terwijl de 'Horizon' bepaalt dat er na 2035 geen SDE++-subsidies meer beschikbaar zijn voor fossiele CCS.</p>

BETREFFENDE HET ONTWERP VAN GEACTUALISEERD NATIONAAL ENERGIE- EN KLIMAATPLAN KRACHTENS VERORDENING (EU) 2018/1999	
Aanbeveling 2: CO ₂ -opslagcapaciteit	Reactie Nederland
	Nederland rapporteert aan de Europese Commissie over de implementatie van de CCS Richtlijn (conform art 27, Richtlijn E 2009/31/EC).

BETREFFENDE HET ONTWERP VAN GEACTUALISEERD NATIONAAL ENERGIE- EN KLIMAATPLAN KRACHTENS VERORDENING (EU) 2018/1999	
Aanbeveling 3: LULUCF	Reactie Nederland
<p>Aanvullende details over de geplande maatregelen te verstrekken, waarbij de verwachte effecten ten aanzien van verwijderingen of emissies uit de LULUCF-sector worden gekwantificeerd.</p> <p>Duidelijke inlichtingen te verstrekken over de wijze waarop overheidsmiddelen (zowel Uniemiddelen, met inbegrip van het gemeenschappelijk landbouwbeleid, als staatssteun) en particuliere financiering via koolstoflandbouwregelingen consequent en doeltreffend worden gebruikt om het nationale streefcijfer voor nettoverwijdering te behalen.</p> <p>Inlichtingen te verstrekken over de stand van zaken en de te boeken vooruitgang bij het waarborgen van verbeteringen tot hogere niveaus/specifieke geografische data voor toezicht, rapportage en controle, overeenkomstig deel 3 van bijlage V bij Verordening (EU) 2018/1999.</p>	<p>De effecten van geplande maatregelen (waarvan genoeg informatie en data beschikbaar zijn om een doorrekening te maken) zijn nu toegevoegd in het INEK. Het betreft verwijderingen (ca. 157 kton CO₂-eq.) uit aanplant van nieuw bos onder de bossenstrategie en emissiereducties vanuit veenweidestrategieën Friesland + Utrecht (ca. 308 kton CO₂-eq.). Voor de overige maatregelen is op dit moment nog te weinig data beschikbaar om de effecten tegen 2030 exact te kwantificeren, echter lopen er verscheidene onderzoeksprogramma's om dit verder uit te zoeken.</p> <p>In het INEK zijn ook de budgetten voor de programma's die bijdragen aan nettoverwijdering toegevoegd. Voor Landbouwbodems is € 28 miljoen beschikbaar tussen 2020 en 2030, voor de Veenweideaanpak € 100 miljoen en voor de Bomen, Bos en Natuur aanpak € 51 miljoen en € 210 miljoen specifiek voor de compensatieopgave.</p> <p>Een update over de stand van zaken betreffende de aangescherpte monitoringseisen vanuit bijlage V van de LULUCF-verordening is toegevoegd aan het INEK.</p> <p>Nederland is in beweging om LULUCF-methodieken richting een hoger Tier niveau te tillen. De eerste stappen zijn hierin gezet door in 2023 een T3 methode voor CSC in minerale landbouwbodems in te voeren en in 2024 een T1 methode voor Wetlands te introduceren. Nederland zal voldoen aan de monitoringseisen voor de eerste prestatieperiode, en er wordt op dit moment onderzocht welke verdere aanscherpingen vereist zijn om te kunnen voldoen aan de eisen vanuit de tweede prestatieperiode.</p>

BETREFFENDE HET ONTWERP VAN GEACTUALISEERD NATIONAAL ENERGIE- EN KLIMAATPLAN KRACHTENS VERORDENING (EU) 2018/1999	
Aanbeveling 4: Klimaatadaptatie	Reactie Nederland
<p>Een nadere analyse te verstrekken van de relevante klimaatkwetsbaarheden en -risico's met betrekking tot de verwezenlijking van de nationale doelstellingen, streefcijfers en bijdragen en de beleidslijnen en maatregelen binnen de verschillende dimensies van de energie-unie. Het verband met de specifieke doelstellingen en beleidsmaatregelen van de energie-unie die door de beleidslijnen en maatregelen voor de aanpassing moeten worden ondersteund, beter uiteen te zetten en te kwantificeren.</p> <p>Nadere aanpassingsbeleidslijnen en -maatregelen met een voldoende mate van detail vast te stellen om de verwezenlijking door Nederland van de nationale doelstellingen, streefcijfers en bijdragen in het kader van de energie-unie te ondersteunen.</p>	<p>In de Nationale Omgevingsvisie (NOVI) wordt de nationale regie op de ruimtelijke ordening gepresenteerd. Een van de vier prioriteiten van de NOVI is omgaan met klimaatverandering. De NOVI presenteert de nationale regie bij, onder meer, de transitie naar een klimaatneutrale samenleving. Daaronder valt, onder meer, een klimaatadaptatieve inrichting van de energie infrastructuur. Een nieuwe Nota Ruimte zal een lange-termijn visie geven op de grote ruimtelijke keuzes die nodig zijn voor de ontwikkeling van ons land. De stippen op de horizon zijn de jaartallen 2030, 2050 en 2100. De mate waarin de NOVI-doelen worden gerealiseerd wordt gevolgd met de NOVI-monitor. Deze monitor laat zien waar een extra beleidsinzet nodig is om de doelen uit de NOVI te kunnen halen.</p> <p>Om inzicht te krijgen in de gevolgen voor de verschillende beleidsterreinen, werkt het PBL samen met diverse wetenschappelijke instituten aan doorvertaling van de KNMI'23 klimaatscenario's. Deze scenario's worden daartoe afgezet tegen maatschappelijke trends en mogelijke beleidsscenario's. Begin 2026 zal de analyse van het PBL beschikbaar zijn, waarin ook aandacht wordt geschonken aan de sector energie.</p> <p>Daarnaast beschrijft de Nationale Klimaatadaptatiestrategie (NAS) de belangrijkste klimaatrisico's waarmee Nederland wordt geconfronteerd en zet de overkoepelende strategie uit voor het aanpakken van deze risico's. Ook wordt in het nationaal Deltaprogramma, in de respectievelijke Deltaplannen Waterveiligheid, Zoetwater en Ruimtelijke adaptatie, gekeken naar toekomstige klimaateffecten en de noodzakelijke maatregelen om Nederland klimaatbestendig en waterrobuust te maken.</p> <p>In het bnc-fiche 'Mededeling beheersing van klimaatrisico's', dat op 19 april 2024 naar de Tweede Kamer is gestuurd (Kamerstuk 22112, nr. 3930), is naar aanleiding van de mededeling van de Europese Commissie over klimaatrisico's (COM(2024) 91 final, https://eur-</p>

BETREFFENDE HET ONTWERP VAN GEACTUALISEERD NATIONAAL ENERGIE- EN KLIMAATPLAN KRACHTENS VERORDENING (EU) 2018/1999	
Aanbeveling 4: Klimaatadaptatie	Reactie Nederland
	<p>lex.europa.eu/legal-content/EN/TXT/?uri=CELEX:52024DC0091) aangegeven wat de Nederlandse inzet is met betrekking tot klimaatadaptatie in relatie met aanverwante beleidsvelden.</p>

BETREFFENDE HET ONTWERP VAN GEACTUALISEERD NATIONAAL ENERGIE- EN KLIMAATPLAN KRACHTENS VERORDENING (EU) 2018/1999	
Aanbeveling 5: Hernieuwbare energie	Reactie Nederland
<p>De ambitie van het aandeel energie uit hernieuwbare bronnen aanzienlijk te verhogen tot ten minste 39 % als bijdrage aan het bindende streefcijfer van de EU voor hernieuwbare energie voor 2030 overeenkomstig artikel 3, lid 1, van Richtlijn (EU) 2018/2001, zoals gewijzigd op basis van de formule in bijlage II bij Verordening (EU) 2018/1999.</p> <p>Een indicatief traject voor het bereiken van de referentiepunten voor 2025 en 2027 bij te voegen overeenkomstig artikel 4, punt a), 2), van Verordening (EU) 2018/1999.</p>	<p>Uit de KEV-analyse 2023 blijkt dat deze bijdrage voor Nederland vanuit het huidige beleid, inclusief het voorjaarspakket van 2023, haalbaar is. De nationale bijdrage valt binnen de bandbreedte van 32-42% van de KEV 2023. Hierbij is wel cruciaal dat de uitvoering van de diverse maatregelen niet stagneert. De komende KEV-analyses zullen worden gebruikt om te kijken of er voldoende voortgang is, zodat tijdig bijsturing kan plaatsvinden. Deze KEV-analyses vormen een onderdeel van de PDCA-cyclus, zodat ook de bijsturing onderdeel is van de jaarlijkse cyclus. Dit wordt gekoppeld aan het monitoringsonderdeel van het Nationaal Plan Energiesysteem (NPE).</p> <p>In Europees verband is een indicatief traject afgesproken voor de bijdrage van lidstaten aan het bindende streefcijfer van de EU met een referentiepunt van ten minste 43 % in 2025 en 65% in 2027 van de totale verhoging van het aandeel hernieuwbare energie tussen het bindende nationale streefcijfer van die lidstaat voor 2020 en de bijdrage van de lidstaat aan het streefcijfer voor 2030.</p> <p>De implementatietermijn voor aanpassing van wet- en regelgeving betreft 18 (merendeel van artikelen) of 6 maanden (artikelen over versnelling). Deze termijnen (1/7/2024 en 20/5/2025) zullen niet worden gehaald, gezien de duur van wetgevingstrajecten in Nederland. De inzet is om al deze wetswijzigingen in het vierde kwartaal gereed te hebben voor bestuurlijke behandeling. Nederland heeft zich in Europees verband ingezet voor ophoging van de Europese doelen voor hernieuwbare energie en energiebesparing als onderdeel van REPowerEU. Nederland stelt de reductie van broeikasgasemissies centraal in het klimaat- en energiebeleid. Hernieuwbare energie en energiebesparing zijn belangrijk om de doelen voor CO₂-reductie te behalen.</p>

BETREFFENDE HET ONTWERP VAN GEACTUALISEERD NATIONAAL ENERGIE- EN KLIMAATPLAN KRACHTENS VERORDENING (EU) 2018/1999	
Aanbeveling 5: Hernieuwbare energie	Reactie Nederland
<p>Ervoor te zorgen dat er voldoende maatregelen worden getroffen om het tekort ten opzichte van het referentiescenario voor hernieuwbare energie in 2021 te verhelpen; dit referentiescenario mag niet lager zijn dan het verplichte nationale algemene streefcijfer voor het aandeel energie uit hernieuwbare bronnen in 2020, overeenkomstig artikel 32, lid 4, van Verordening (EU) 2018/1999.</p>	<p>Hoewel het aandeel hernieuwbare energie in Nederland in 2021 slechts 13% bedroeg, wat lager is dan het referentieaandeel van 14%, is de verwachting dat Nederland de komende jaren door extra maatregelen weer op koers komt. Zo was het aandeel hernieuwbare energie in 2022 15% van het totale energieverbruik in Nederland. Nederland heeft zijn doelstelling voor windenergie op zee verhoogd van 11 naar 21 GW rond 2030 en zijn budget voor de subsidieregeling Duurzame Energie en Klimaattransitie (SDE++) verhoogd. Daarnaast is er een klimaatfonds opgericht, dat extra financiering biedt voor de ontwikkeling en uitrol van innovatieve, duurzame energieprojecten. Op 26 april 2023 presenteerde het kabinet een pakket aanvullende maatregelen om de Nederlandse klimaatdoelstelling voor 2030 te halen, waarmee ook de inzet van hernieuwbare energie versneld kan worden.</p>

BETREFFENDE HET ONTWERP VAN GEACTUALISEERD NATIONAAL ENERGIE- EN KLIMAATPLAN KRACHTENS VERORDENING (EU) 2018/1999	
Aanbeveling 6: Hernieuwbare energie	Reactie Nederland
Geraamde trajecten en een langetermijnplan te bieden voor de uitrol van hernieuwbare-energie technologieën voor de komende tien jaar, met vooruitzichten voor 2040.	Nederland zet met de afspraken uit het Coalitieakkoord (2022), het Beleidsprogramma Klimaat en het aanvullende beleid dat is aangekondigd in 2023 en 2024, in op een flinke verhoging van het aandeel hernieuwbare energie middels de extra uitrol van onder meer wind op zee, zon op dak en opschaling van innovatieve technologieën zoals waterstof en groen gas. De Nederlandse bijdrage aan het EU-doel is een aandeel van 32-42% hernieuwbare energie in 2030, gebaseerd op de raming uit de KEV 2023. Voor de hoofdketens van het toekomstige energiesysteem – elektriciteit, waterstof, koolstof en warmte – zijn ontwikkelpaden vastgesteld in het NPE. Vraag- en aanbodontwikkeling voorbij 2030 en tot 2050 staan hier centraal. De ontwikkelpaden maken mogelijkheden, onzekerheden en afwegingen zichtbaar voor productie, transport, omzetting, opslag en gebruik.
Een indicatief streefcijfer voor innovatieve technologieën voor hernieuwbare energie tegen 2030 op te nemen, overeenkomstig Richtlijn (EU) 2018/2001, zoals gewijzigd.	Op dit moment ontbreekt voor Nederland een heldere definitie van het begrip ‘innovatie’. Nederland heeft hier eerder vragen over gesteld aan de Europese Commissie. De inzet blijft om te voldoen aan dit streefcijfer. Dit is reëel gezien de diverse regelingen voor energie-innovaties.
Specifieke streefcijfers op te nemen om bij te dragen tot de indicatieve substreefcijfers voor gebouwen en de industrie voor 2030.	Als onderdeel van de RED III is een indicatieve subdoelstelling afgesproken om het aandeel hernieuwbare energie in het energieverbruik van de gebouwde omgeving in de Europese Unie te laten toenemen naar 49 procent in 2030. Het aandeel hernieuwbare energie in de gebouwde omgeving was 17% in 2021. Met de beleidswijzigingen die zijn meegenomen in de KEV 2023 neemt dit toe naar 41 tot 49% in 2030. De grootste bijdrage komt van levering van hernieuwbare elektriciteit. Verder is de verwachte stijging met name het gevolg van een toename van het gebruik van warmtepompen door normering van verwarmingsinstallaties. Het indicatieve subdoel ligt met 49% daarmee op de bovengrens van de bandbreedte die in de KEV 2023 berekend is. Tegelijkertijd is de berekeningswijze nog onzeker. Onduidelijk is welk

BETREFFENDE HET ONTWERP VAN GEACTUALISEERD NATIONAAL ENERGIE- EN KLIMAATPLAN KRACHTENS VERORDENING (EU) 2018/1999	
Aanbeveling 6: Hernieuwbare energie	Reactie Nederland
<p>Te bevestigen dat de prognoses in het plan bijdragen tot het bindende substreefcijfer voor hernieuwbare brandstoffen van niet-biologische oorsprong in de industrie tegen 2030.</p> <p>De bindende doelstellingen voor verwarming en koeling voor 2021-2025 en 2026-2030 te bevestigen, en een indicatief streefcijfer op te nemen om de aanvullingen van bijlage I bis bij Richtlijn (EU) 2018/2001 te behalen.</p> <p>Te specificeren welk streefcijfer Nederland beoogt te behalen in de vervoerssector middels een verplichting voor brandstofleveranciers, onder meer via een substreefcijfer voor geavanceerde biobrandstoffen en hernieuwbare brandstoffen van niet-biologische oorsprong, met de waarborg dat het minimumniveau voor hernieuwbare brandstoffen van niet-biologische oorsprong in 2030 in stand blijft.</p>	<p>deel van de hernieuwbare elektriciteitsproductie in Nederland mag worden toegerekend aan de gebouwde omgeving.</p> <p>Volgens de KEV-analyse 2023 ligt het bindende substreefcijfer (42%) voor hernieuwbare brandstoffen van niet-biologische oorsprong in de industrie tegen 2030 binnen het doelbereik van 33%-49%.</p> <p>Uit de KEV-analyse 2023 blijkt dat de bindende doelstelling voor warmte en koude vanuit het huidige beleid, inclusief het voorjaarspakket van 2023, haalbaar is. De bindende doelstelling valt binnen de bandbreedte van 0,9 tot 1,6 procentpunt per jaar van de KEV 2023. Hierbij is wel cruciaal dat de uitvoering van de diverse maatregelen niet stagneert. De streefwaarde inclusief de indicatieve top-up van 1,9 procentpunt per jaar volgens bijlage I bis bij Richtlijn 2018/2001 valt niet binnen bereik van de KEV-analyse 2023. Op dit moment wordt aanvullend onderzoek gedaan naar de haalbaarheid per beleidsdomein en of Nederland restwarmte en elektrificatie ook wil laten meetellen in het aandeel hernieuwbare warmte.</p> <p>In het systeem wordt het substreefcijfer omgezet in subverplichtingen voor de inzet van Renewable fuels of non-biological origin (RFNBO's) voor de sectoren land, zeevaart, binnenvaart en luchtvaart, en een subverplichting voor de inzet van geavanceerde biobrandstoffen in de sector land. De exacte hoogte van de subverplichtingen is nog onderwerp van politieke besluitvorming. Het doel hiervan is om beide energiedragers te stimuleren en het behalen van zowel de gecombineerde subverplichting als het minimumniveau voor hernieuwbare brandstoffen van niet-biologische oorsprong in 2030 zeker te stellen.</p>

BETREFFENDE HET ONTWERP VAN GEACTUALISEERD NATIONAAL ENERGIE- EN KLIMAATPLAN KRACHTENS VERORDENING (EU) 2018/1999	
Aanbeveling 7: Hernieuwbare energie	Reactie Nederland
<p>Gedetailleerde en gekwantificeerde beleidslijnen en maatregelen zo op te nemen dat de nationale bijdrage van Nederland aan het bindende streefcijfer van de EU voor hernieuwbare energie voor 2030 van ten minste 42,5 % tijdig en kosteneffectief kan worden verwezenlijkt, met het streven dit collectief tot 45 % te verhogen.</p> <p>In detail te beschrijven hoe Nederland voornemens is de vergunningverlening te versnellen, met name inzake andere technologieën dan offshorewindenergie.</p> <p>Een nadere beschrijving te geven van de technologieën voor hernieuwbare energie waarvoor Nederland “gebieden voor de versnelde uitrol van hernieuwbare energie” wil aanwijzen, met snellere en eenvoudigere procedures.</p> <p>Te beschrijven hoe het land de opzet van de verplichting voor brandstofleveranciers in de vervoerssector en vergelijkbare maatregelen ter bevordering van waterstof in de industrie beoogt te bestrijken.</p>	<p>Uit de KEV-analyse 2023 blijkt dat deze bijdrage voor Nederland vanuit het huidige beleid, inclusief het voorjaarspakket van 2023, haalbaar is. De nationale bijdrage valt binnen de bandbreedte van 32-42% van de KEV 2023. Hierbij is wel cruciaal dat de uitvoering van de diverse maatregelen niet stagneert. De komende KEV-analyses zullen worden gebruikt om te kijken of er voldoende voortgang is, zodat tijdig bijsturing kan plaatsvinden. Deze KEV-analyses vormen een onderdeel van de PDCA-cyclus, zodat ook de bijsturing onderdeel is van de jaarlijkse cyclus. Dit wordt gekoppeld aan het monitoringsonderdeel van het NPE).</p> <p>Nederland is voornemens om de vergunningverlening te versnellen voor hoogspanning en elektrolyzers. Er is verkend welke wettelijke aanpassingen er mogelijk zijn om procedures, en daardoor doorlooptijden, te versnellen voor verschillende soorten energie-infrastructuurprojecten. Zoals vermeld in Kamerbrief Voortgang MIEK van 9 februari (Kamerstuk 29826, nr. 201), zal de projectprocedure, voorheen de Rijkscoördinatieregeling voor meer soorten projecten gaan gelden, allereerst voor grootschalige elektrolyzers. Dit wordt vastgelegd in de Energiewet via een nota van wijziging. Ook wordt er onderzocht of de projectprocedure ook aangewezen moet worden voor waterstofinfrastructuurprojecten en de Delta Rhine Corridor. Het toepassen van de projectprocedure levert in veel gevallen tijdswinst op in de procedures.</p> <p>Tijdens de implementatie van de REDIII zal er gekeken worden of er gebieden voor de versnelde uitrol van hernieuwbare energie zullen worden aangewezen, en voor wat voor technologieën.</p> <p>Voor brandstofleveranciers aan de vervoerssector zullen subverplichtingen voor levering van RFNBO's worden geïntroduceerd voor wegtransport, zeevaart, binnenvaart en luchtvaart. Hier</p>

BETREFFENDE HET ONTWERP VAN GEACTUALISEERD NATIONAAL ENERGIE- EN KLIMAATPLAN KRACHTENS VERORDENING (EU) 2018/1999	
Aanbeveling 7: Hernieuwbare energie	Reactie Nederland
	<p>kan directe RFNBO-inzet in die sector aan bijdragen en inzet van hernieuwbare waterstof in de raffinage van conventionele brandstoffen en biobrandstoffen.</p> <p>In de voorjaarsbesluitvorming 2024 is er gekozen voor uitbreiding van de raffinageroute. Het gebruik van hernieuwbare waterstof in raffinaderijen mag onder voorwaarden meetellen voor de RFNBO-subverplichtingen die brandstofleveranciers aan de mobiliteitssector krijgen, naast direct gebruik van (brandstoffen op basis van) waterstof in wegtransport, binnenvaart, zeevaart en luchtvaart. Hierbij zal direct gebruik van (brandstoffen op basis van) waterstof in de mobiliteit altijd meer worden beloofd door het gebruik van een of meerdere correctiefactoren bij inzet via de raffinageroute in de verschillende mobiliteitssectoren. Voor vaststellen van deze correctiefactor(en) wordt een extern onderzoek uitgezet. Het gebruik van hernieuwbare waterstof in raffinaderijen zal nooit concurreren met de inzet van biobrandstoffen of hernieuwbare elektriciteit in de mobiliteitssector en kan alleen worden gebruikt om bij te dragen aan de RFNBO-sub-verplichtingen.</p> <p>Mogelijkheden worden verkend voor een jaarverplichting RFNBO's in industrie voor waterstof uit hernieuwbare bronnen, met ingang van 1 januari 2026, als een van de instrumenten om te borgen dat Nederland aan het bindende doel uit artikel 22a REDIII voor gebruik van RFNBO's in de industrie kan voldoen. Deze jaarverplichting is een instrument om het gebruik van hernieuwbare waterstof en hernieuwbare waterstofdragers (RFNBO's) bij industriële waterstofgebruikers te verplichten om daarmee het opgelegde REDIII doel deels te halen.</p> <p>Er vindt afstemming tussen het Ministerie van Infrastructuur en Waterstaat (IenW) en het Ministerie van Economische Zaken en Klimaat (EZK) plaats over de vormgeving van de instrumenten voor industrie en mobiliteit, onder andere om de regels waar mogelijk op elkaar aan te laten sluiten.</p>

BETREFFENDE HET ONTWERP VAN GEACTUALISEERD NATIONAAL ENERGIE- EN KLIMAATPLAN KRACHTENS VERORDENING (EU) 2018/1999	
Aanbeveling 8: Biomassa	Reactie Nederland
<p>Prognoses op te nemen over de vraag naar en het aanbod van bio-energie per sector en gegevens te verstrekken over de invoer en de bron van bosbiomassa voor energie.</p>	<p>In het INEK is nadere informatie opgenomen over de vraag en aanbod van bio-energie. Daarin wordt verwezen naar het Centraal Bureau voor de Statistiek (CBS) die jaarlijks de meest actuele gegevens over biomassaverbruik publiceert, waaronder de inzet in verschillende sectoren en huishoudens. Deze gegevens worden ook door CBS gerapporteerd aan Eurostat (de zogenaamde “biomassa vragenlijst”) en in de 1^e INEK-voortgangsrapportage van 2023. Daarnaast rapporteert het Platform Bio-Economie jaarlijks over de inzet en de bron van houtige biograndstoffen in Nederland. Verder zijn er jaarlijkse rapportages van Probos over houtproducties en gebruik in Nederland. Ook voert het onderzoeksbureau CE Delft een onderzoek uit naar de vraag en het aanbod van verschillende hernieuwbare energiedragers en duurzame koolstofdragers – waaronder biograndstoffen – op Europees niveau. Dit onderzoek zal de totale vraag en aanbod in kaart brengen en zal een mogelijke kloof tussen vraag en aanbod inzichtelijk maken en de noodzaak van import en vermindering van de vraag in kaart brengen.</p>
<p>Een beoordeling op te nemen van de binnenlandse voorziening van bosbiomassa voor energiedoeleinden in de periode 2021-2030 overeenkomstig de aangescherpte duurzaamheidscriteria van artikel 29 van Richtlijn (EU) 2018/2001, zoals gewijzigd, en een beoordeling van de verenigbaarheid van het geplande gebruik van bosbiomassa voor energieproductie met de verplichtingen van Nederland krachtens de herziene LULUCF-verordening, met name voor 2026-2030, in combinatie met nationale beleidslijnen en maatregelen om die verenigbaarheid te waarborgen.</p>	<p>Het Ministerie van Landbouw, Natuur en Voedselkwaliteit (LNV) zal in haar Biograndstoffenstrategie opnemen wat de impact van biograndstoffen op LULUCF is, om te beoordelen wat de verenigbaarheid is van het geplande gebruik van bosbiomassa voor energieproductie met de verplichtingen van Nederland t.a.v. de herziene LULUCF-verordening, met name voor 2026-2030, in combinatie met nationale beleidslijnen. Vervolgens dient de Biograndstoffenstrategie inzicht te geven in de maatregelen om die verenigbaarheid te waarborgen.</p> <p>Door een subsidiestop voor lagetemperatuurwarmte uit biomassa zal vanaf april 2022 de bijdrage van houtachtige biomassa aan de warmteproductie beperkt zijn (8 PJ in 2030). Dit is ook in de 1^e INEK-voortgangsrapportage van 2023 genoemd in tabel 6 van bijlage II.</p>

BETREFFENDE HET ONTWERP VAN GEACTUALISEERD NATIONAAL ENERGIE- EN KLIMAATPLAN KRACHTENS VERORDENING (EU) 2018/1999	
Aanbeveling 8: Biomassa	Reactie Nederland
Nadere maatregelen op te nemen ter bevordering van de duurzame productie van methaan, in het licht van het potentieel en de productie van duurzaam biogas/biomethaan in Nederland, het profiel van het aardgasverbruik en de bestaande infrastructuur, het gebruik van digestaat en biogene CO ₂ -toepassingen.	Bij de verwerking van bosbiomassa is het uitgangspunt om zoveel mogelijk toepassingen te cascaderen alvorens verbranding of vergassing t.b.v. energieopwekking plaatsvindt. Ambities en maatregelen die genomen worden ten aanzien van de opschaling van groen gas, alsmede het gebruik van nevenproducten zijn expliciet opgenomen in het INEK.

BETREFFENDE HET ONTWERP VAN GEACTUALISEERD NATIONAAL ENERGIE- EN KLIMAATPLAN KRACHTENS VERORDENING (EU) 2018/1999	
Aanbeveling 9: Hernieuwbare energie	Reactie Nederland
Voor zover mogelijk een tijdschema te verstrekken voor de stappen tot vaststelling van wetgevende en niet-wetgevende beleidslijnen en maatregelen tot omzetting en uitvoering van Richtlijn (EU) 2018/2001, zoals gewijzigd, met name voor de in de vorige punten genoemde maatregelen.	Beleidsvoorstellen en wetswijzigingen ten behoeve van implementatie van de RED worden afgerond in het vierde kwartaal van 2024, waarna ze in de bestuurlijke procedures zullen worden ingebracht.

BETREFFENDE HET ONTWERP VAN GEACTUALISEERD NATIONAAL ENERGIE- EN KLIMAATPLAN KRACHTENS VERORDENING (EU) 2018/1999	
Aanbeveling 10: Energie-efficiëntie (incl. overheidsinstanties)	Reactie Nederland
<p>Een nationale energie-efficiëntiebijdrage over het eindenergieverbruik op te nemen in het bindende streefcijfer voor finaal energieverbruik van de EU voor 2030 overeenkomstig artikel 4 van en bijlage I bij Richtlijn (EU) 2023/1791, of gelijk aan de gecorrigeerde indicatieve nationale bijdrage die de Commissie overeenkomstig artikel 4, lid 5, van die richtlijn uiterlijk 1 maart 2024 aan elke lidstaat zal zenden.</p> <p>Te specificeren hoeveel energie de overheidsinstanties minder moeten verbruiken, uitgesplitst per sector, de totale vloeroppervlakte van verwarmde en/of gekoelde gebouwen die eigendom zijn van overheidsinstanties die jaarlijks moeten worden gerenoveerd of de overeenkomstige jaarlijkse energiebesparingen en hoeveelheid cumulatieve energiebesparingen die moeten worden gerealiseerd in de periode van 1 januari 2021 tot en met 31 december 2030, alsmede, in voorkomend geval, een toelichting over de wijze waarop het jaarlijkse besparingspercentage en de berekeningsgrondslag zijn vastgesteld.</p>	<p>Dit onderdeel ontbrak in de concept INEK en is nu aangevuld met een inschatting van het aantal m² vloeroppervlakte, de jaarlijkse energiebesparingen en cumulatieve energiebesparingen, toelichting op de berekening en de gehanteerde definitie van overheidsinstanties.</p> <p>Er wordt druk gewerkt aan een database, maar deze is nog in ontwikkeling. Daardoor zijn er geen harde cijfers te geven over gebouw oppervlak. Inschatting is dat 72 miljoen m² wordt bezet door publieke instanties. Hier zit echter een foutmarge in van 10% en bevat ook nearly Zero Energy Buildings (nZEBs).</p> <p>Voor het totale vloeroppervlak van gebouwen in eigendom bij publieke instanties is in 2020 een eerste inschatting⁴ gemaakt. Deze inschatting is gebaseerd op de instanties die aan de aanbestedingsrichtlijn moesten voldoen. De inschatting is dat het vloeroppervlak 102 miljoen m² betreft. Afgelopen jaar is de definitie van publieke instanties (of door de EU vertaald naar overheidsinstanties) beter geanalyseerd. De sector zorg zal grotendeels afvallen en de industrie functie en commerciële functie zijn ook uitgezonderd. De combinatie van de eerste inschatting door TNO en een nadere analyse van de definitie maakt dat we nu inschatten dat zo'n 72⁵ miljoen vierkante meter gebouwen in eigendom is bij publieke instanties, die onder de EED artikel 6 regelgeving vallen. Hierin zit een foutmarge van 10%, omdat we weten dat de databases met gebouwen enigszins vervuild zijn en de verhoudingen eigendom/huur ook niet hierin terug te vinden zijn.</p>

⁴ <https://www.rvo.nl/files/file/2022-05/artikel-6-eed-renovatieplicht-gebouwen-publieke-instellingen.pdf>

⁵ $101,9 - 16,8 - 50\% * 5,4 - 10,7 = 71,7$ (zie tabel 9 uit 1)

BETREFFENDE HET ONTWERP VAN GEACTUALISEERD NATIONAAL ENERGIE- EN KLIMAATPLAN KRACHTENS VERORDENING (EU) 2018/1999				
Aanbeveling 10: Energie-efficiëntie (incl. overheidsinstanties)		Reactie Nederland		
		<p>Deze inschatting leidt tot de voorzichtige conclusie dat we 2,16 miljoen m² per jaar moeten renoveren naar Bijna Energieneutrale Gebouwen (BENG), of in Nederland de Renovatiestandaard.</p> <p>Er is alleen gekeken naar gebruiksfunctie, nog niet naar sector binnen de publieke instanties.</p>		
Gebruiksfunctie	Te renoveren oppervlak in de periode 2024-2030 [miljoenen m ²]	Gasbesparing [PJ]	Besparing gebouw gebonden elektriciteitsverbruik [PJ]	Extra opwekking hernieuwbare elektriciteit [PJ]
Bijeenkomstfunctie zonder kdv	1,3	0,9	-0,2	0,01
Bijeenkomstfunctie met kdv	0,1	0,1	-0,02	-0,0001
Zorg met bedfunctie (50%)	0,55	0,35	0,03	0
Celfunctie	0,2	0,1	0,03	0
Kantoorfunctie	3,3	1,0	0,07	0,5
Logiesfunctie	0,0	0,01	0,0001	0,0001
Onderwijsfunctie	7,1	3,2	-0,6	0,1
Sportfunctie	1,9	0,7	0,1	0,01
Winkelfunctie	0,1	0,04	0,03	0,001
Totaal	14,5	6,4	-0,56	0,6

BETREFFENDE HET ONTWERP VAN GEACTUALISEERD NATIONAAL ENERGIE- EN KLIMAATPLAN KRACHTENS VERORDENING (EU) 2018/1999	
Aanbeveling 10: Energie-efficiëntie (incl. overheidsinstanties)	Reactie Nederland
	<p>Verder wordt er op dit moment de database ontwikkeld die de inventory van gebouwen in eigendom van publieke instanties zal gaan bevatten. Dit zal het nauwkeurigste beeld opleveren van de gebouwenvoorraad.</p>

BETREFFENDE HET ONTWERP VAN GEACTUALISEERD NATIONAAL ENERGIE- EN KLIMAATPLAN KRACHTENS VERORDENING (EU) 2018/1999	
Aanbeveling 11: Energie-efficiëntie	Reactie Nederland
<p>Afgeronde beleidslijnen en maatregelen vast te stellen om de nationale bijdragen inzake energie-efficiëntie te verwezenlijken, en met name de energiebesparingsmaatregelen om te waarborgen dat de vereiste hoeveelheid cumulatieve besparingen op het eindverbruik van energie tegen 2030 wordt bereikt, en maatregelen ter bevordering van energie-audits en energiebeheersystemen.</p>	<p>Volgens de berekeningen worden de cumulatieve doelstellingen van artikel 8 behaald. Energie audits worden nageleefd. Dit staat in bijlage 3 behorend bij INEK.</p>
<p>Robuuste financieringsprogramma's voor energie-efficiëntie en financiële steunregelingen te specificeren die particuliere investeringen en aanvullende medefinanciering kunnen activeren.</p>	<p>Er wordt gewerkt aan nieuw beleid om financieringsprogramma's op te zetten. Dit is voorgenomen en nog geen vastgesteld beleid, en zal daarom niet worden opgenomen in de INEK.</p>

BETREFFENDE HET ONTWERP VAN GEACTUALISEERD NATIONAAL ENERGIE- EN KLIMAATPLAN KRACHTENS VERORDENING (EU) 2018/1999	
Aanbeveling 12: Gebouwen en energiebesparing	Reactie Nederland
Mijlpalen voor energiebesparing voor het gebouwenbestand op te nemen en nadere inlichtingen over de energiebesparingseffecten per voorgestelde nieuwe maatregel.	In het concept INEK ontbrak een mijlpaal voor broeikasgasemissiereductie in 2040 in de gebouwde omgeving. Deze is aangevuld. Er zijn (nog) geen landelijke doelen vastgesteld voor (finale) energiebesparing in de gebouwde omgeving. Deze zijn dus niet opgenomen. Momenteel rekt TNO in het kader van de EED aan de potentiële besparing per sector en de daarvoor benodigde technische maatregelen. Tot slot is er nog een lijst met nieuw beleid vanaf Voorjaarsnota besluitvorming toegevoegd.

BETREFFENDE HET ONTWERP VAN GEACTUALISEERD NATIONAAL ENERGIE- EN KLIMAATPLAN KRACHTENS VERORDENING (EU) 2018/1999	
Aanbeveling 13: Energiezekerheid	Reactie Nederland
<p>Nader toe te lichten hoe Nederland de energiezekerheidsdimensie aanzienlijk zal versterken, met name door duidelijke doelstellingen vast te stellen voor het diversifiëren van energiebronnen, de energievoorziening uit Russische fossiele brandstoffen af te bouwen en te stimuleren dat de vraag naar gas verder vermindert. Nadere beleidslijnen en maatregelen op te nemen om deze doelstellingen tegen 2030 te verwezenlijken.</p> <p>De veerkracht en de flexibiliteit van het energiesysteem te versterken, met name door een doelstelling voor de uitrol van energieopslag vast te stellen en door beleidslijnen en maatregelen voor te stellen om de noodzaak van aanpassing aan de klimaatverandering in het energiesysteem te integreren.</p>	<p>Voor elektriciteit bestaan geen doelstellingen voor het verhogen van de diversificatie van energiebronnen en van leveranciers uit derde landen. Voor gas wordt aan de aanbods-kant ingezet op diversificatie van import, primair via uitbreiding van LNG-importcapaciteit en het versnellen van eigen productie uit kleine gasvelden op de Noordzee. Aan de vraagkant wordt de energietransitie waar mogelijk versneld en zet Nederland in op gasbesparing. Er wordt onder meer op het verminderen van het energieverbruik gestuurd door middel van het Nationaal Programma Energie besparing (NPEB) en de aanscherping van de energiebesparingsplicht.⁶⁷ NL blijft voorstander van maatregelen om Russisch gas terug te dringen. Wel met oog voor leveringszekerheid. Uit onderzoek van Strategy& naar het veiligstellen van de lange termijn LNG-behoefte in Nederland.⁸ is gebleken dat de structurele import van LNG de komende 10 tot 20 jaar nodig blijft. Verder stelt het onderzoek dat de internationale markten goed functioneren en dat voor het borgen van de leveringszekerheid en betaalbaarheid aanvullende overheidsinterventies niet per se nodig zijn.⁹ Voorts wordt met het wetsvoorstel bestrijden energiecrisis mogelijk gemaakt dat de verantwoordelijke Minister effectief en slagvaardig kan ingrijpen ten tijde van een gascrisis en dat de robuustheid van het gassysteem wordt verbeterd.¹⁰</p> <p>Nederland hecht eraan om de flexibiliteit van het energiesysteem te vergroten. Energieopslag speelt hier een belangrijk rol in maar er zijn daarnaast ook andere bronnen van flexibiliteit. Nederland benadert flexibiliteit dan ook in de volle breedte.</p>

⁶ Kamerstuk 29 023, nr. 494.

⁷ Kamerstuk 33 529, nr. 1238.

⁸ Kamerstuk 29 023, nr. 496.

⁹ Kamerstuk 29 023, nr. 512.

¹⁰ Kamerstuk 29 023, nr. 494

BETREFFENDE HET ONTWERP VAN GEACTUALISEERD NATIONAAL ENERGIE- EN KLIMAATPLAN KRACHTENS VERORDENING (EU) 2018/1999	
Aanbeveling 13: Energiezekerheid	Reactie Nederland
<p>Een duidelijke strategie uit te werken voor de exploitatie van bestaande installaties ten behoeve van de splijtstofcyclus in Nederland, met name voor isotopenverrijking. Passende maatregelen uit te werken voor de diversificatie en de levering op lange termijn van nucleair materiaal, splijtstof, reserveonderdelen en diensten, en het langetermijnbeheer van kernafval, met name in het licht van de plannen voor de bouw van nieuwe kerncentrales.</p>	<p>Nederland onderzoekt momenteel ook de risico's van klimaatverandering op het energienetwerk en de maatregelen die genomen moeten worden om met deze risico's om te gaan. Het energiesysteem is namelijk een van de beleidsterreinen waarvoor PBL samen met diverse wetenschappelijke instituten een doorvertaling maakt van de klimaatscenario's als onderdeel van de NAS. Begin 2026 zal de rapportage van PBL beschikbaar zijn. De netbeheerders signaleren risico's met betrekking tot uitval van vitale energie-infrastructuur en passen maatregelen toe waar nodig om uitval te voorkomen. Via de Aanpak Vitaal wordt gewerkt aan het beperken van de kans op uitval van vitale infrastructuur, waaronder energie-infrastructuur, mede als gevolg van de effecten van klimaatverandering. In het Nationaal Uitvoeringsprogramma Klimaatadaptatie (NUPKA) is daarnaast geconstateerd dat er behoefte is aan een concretere uitwerking van beleidsdoelen voor de klimaatbestendigheid van het energiesysteem. Deze concretere doelen zullen de komende tijd worden ontwikkeld en in het proces richting herijking van de NAS worden meegenomen. Herijking van de NAS is voorzien in 2026.</p> <p>Voldoende aanbod van brandstof (verrijkt uranium) is belangrijk. Een groot aantal klanten in Europa en Noord-Amerika willen de afhankelijkheid van niet bevriende landen verminderen waardoor de vraag naar verrijkt uranium bij onder andere het Nederlands-Duitse-Britse bedrijf Urenco stijgt. Om aan de toenemende vraag te kunnen voldoen werkt Urenco aan een uitbreiding van de capaciteit.</p> <p>De exploitatie van bestaande installaties ten behoeve van de splijtstofcyclus in Nederland, met name voor isotopenverrijking, is in handen van marktpartijen. Zij zijn ook verantwoordelijk voor de diversificatie van hun reserveonderdelen en diensten. Gezien dit zeer succesvolle marktpartijen betreft, is aanvullende strategie vanuit de Rijksoverheid hierop niet gewenst.</p>

BETREFFENDE HET ONTWERP VAN GEACTUALISEERD NATIONAAL ENERGIE- EN KLIMAATPLAN KRACHTENS VERORDENING (EU) 2018/1999	
Aanbeveling 13: Energiezekerheid	Reactie Nederland
De verenigbaarheid van de Nederlandse gasinfrastructuur met de decarbonisatiedoelstellingen nader te analyseren.	<p>Aangaande radioactief afval geeft Nederland in het Nationale programma radioactief afval weer hoe het beheer van het radioactieve afval er uitziet van opslag tot eindberging.</p> <p>Nederland beschikt over een zeer uitgebreide en wijdvertakte gasinfrastructuur die ook kan worden benut voor en door koolstofarme gassen. Daarnaast wordt bezien of het mogelijk is dat delen van de gasinfrastructuur worden ingezet voor het transport en de opslag van waterstof.</p>
Te analyseren of de olie-infrastructuur (raffinaderij, olievoorraden) toereikend is in het licht van de verwachte daling van de vraag naar olie en de overgang naar alternatieven met een lagere koolstofuitstoot.	<p>Op basis van de Trajectverkenning Klimaatneutraal van het PBL is de verwachte impact van decarbonisatie op de olie-infrastructuur nu alleen te vatten in een ruwe toekomstschets. De vraag naar aardolie en olieproducten zal (op korte en middellange termijn) in het algemeen geleidelijk dalen, maar niet verdwijnen. In veel scenario's ook na 2050 nog olie ingezet als grondstof voor brandstof, met name voor internationale luchtvaart en scheepvaart. De transitie naar hernieuwbare koolstof kan op de lange termijn van invloed zijn op de nationale vraag naar olieproducten en dan ook voor afname of conversie van raffinagecapaciteit zorgen in Nederland. Het tempo waarin dat gebeurt hangt grotendeels af van de verduurzaming in de mobiliteit (overstap op EV) en duurzaam brandstofgebruik door internationale scheepvaart en luchtvaart, waar Europese regelgeving voor geldt. Een andere factor is de snelheid waarin de chemiesector om hernieuwbare grondstoffen (of halffabricaten) zal vragen. Echter, in plaats van afbouw van de olie-infrastructuur bestaat de mogelijkheid als gevolg van de energietransitie, dat Nederland een toename van nieuwe industriële activiteit zal zien voor de opslag en productie van hernieuwbare brandstoffen. Denk hierbij aan de investeringsbeslissingen die genomen zijn voor productiecapaciteit in Nederland van Sustainable Aviation Fuel (SAF) door SkyNRG en Hydrotreated Vegetable Oil (HVO) door Neste, Koole en VARO Energy. Dit is met name het gevolg van de vraagtoename naar onder andere SAF in de aanloop naar de EU minimum bijmengplicht van 2% SAF in de luchtvaart per 1</p>

BETREFFENDE HET ONTWERP VAN GEACTUALISEERD NATIONAAL ENERGIE- EN KLIMAATPLAN KRACHTENS VERORDENING (EU) 2018/1999	
Aanbeveling 13: Energiezekerheid	Reactie Nederland
	<p>januari 2025. De bestaande infrastructuur (die voor een groot deel in private handen is) kan hiervoor in hoge mate hergebruikt worden. Doordat nu nog niet bekend is welke hernieuwbare grond- en brandstoffen dominant zullen worden, is het mogelijk dat marktpartijen meer verschillende typen terminalcapaciteit om- of bouwen dan uiteindelijk nodig is. Ten behoeve van de transitie naar waterstof en afvang en opslag van CO₂ ondersteunt de overheid ook de aanleg van nieuwe buisleidingen naast de bestaande leidingen voor olieproducten, zoals de DeltaRhine corridor.</p>

BETREFFENDE HET ONTWERP VAN GEACTUALISEERD NATIONAAL ENERGIE- EN KLIMAATPLAN KRACHTENS VERORDENING (EU) 2018/1999	
Aanbeveling 14: Flexibiliteit energiesysteem	Reactie Nederland
<p>Duidelijke doelstellingen en streefcijfers voor te stellen, met name voor vraagrespons om de flexibiliteit van het energiesysteem te verbeteren, in het licht van een evaluatie van de flexibiliteitsbehoeften[.]</p> <p>[...]Specifieke maatregelen te beschrijven om de integratie van het energiesysteem te vergemakkelijken in samenhang met artikel 20 bis van Richtlijn (EU) 2018/2001, zoals gewijzigd.</p> <p>De positie van de consument op de retailmarkt verder te versterken.</p>	<p>Het eerste deel van deze aanbeveling zal door Nederland beoordeeld en opgepakt worden bij de uitvoeringsagenda van het NPE. In het NPE is de ontwikkeling van flexibiliteit in het energiesysteem als een prioriteit benoemd. Ook bij de implementatie van de nieuwe bepalingen over niet-fossiele flexibiliteit in het EU Electricity Market Design (EMD)-package - dat medio 2024 van kracht zal worden en onder andere een flexibiliteitsassessment en een nationaal indicatief doel voor niet fossiele flexibiliteit vereist - zal er aandacht zijn voor deze aanbeveling rond evaluatie en ontwikkeling van de flexibiliteitsbehoefte in het systeem en tegelijkertijd de risico op marktverstoring.</p> <p>Momenteel werkt Nederland aan de implementatie van de bepalingen onder paragraaf 20bis van de Richtlijn 2023/2413, wat afgerond moet zijn 18 maanden na het uitbrengen van de herziening van de Richtlijn 20 november 2023. Dit doet Nederland in samenhang met de implementatie van de flex-bepalingen uit de EMD, waarbij het kijkt naar de in te zetten instrumenten voor de bevordering van systeemintegratie en flexibiliteit.</p> <p>Er is continu veel aandacht voor de positie van de consument op de retailmarkt. Tijdens de energiecrisis (2022/2023) zijn diverse tijdelijke en structurele aanvullende maatregelen genomen om de positie van de consument te beschermen en te versterken. Naast ondersteuning op de betaalbaarheid van de energierekening is ook de rechtspositie van de consument versterkt. In dat kader is tijdens de crisis een tijdelijke aanscherping van het afsluitbeleid ingesteld, welke strenge eisen stelt aan de continuïteit van de levering van elektriciteit, gas en warmte en aanvullende ondersteuning verplicht stelt voor consumenten met betalingsproblemen. Inmiddels is de aanscherping van regeling met betrekking tot de ondersteuning van consumenten met betalingsproblemen permanent ingevoerd. Naast maatregelen ingegeven door de energieprijscrisis wordt de ontwikkeling van wet en</p>

BETREFFENDE HET ONTWERP VAN GEACTUALISEERD NATIONAAL ENERGIE- EN KLIMAATPLAN KRACHTENS VERORDENING (EU) 2018/1999	
Aanbeveling 14: Flexibiliteit energiesysteem	Reactie Nederland
	<p>regelgeving voor de bescherming van de consument op een aantal punten aangescherpt. Zo wordt door de Minister van Economische Zaken en Klimaat een voorstel uitgewerkt waarbij consumenten niet langer zomaar voor telemarktdoeleinden gebeld mogen worden op basis van een klantrelatie. Dit zou betekenen dat klanten alleen nog gebeld mogen worden als zij specifieke toestemming hebben gegeven aan het desbetreffende energiebedrijf. Ook wordt door de minister van Economische Zaken en Klimaat wetgeving voorbereid om in Nederland een verplichte bedenktijd in te voeren bij colportage. Een consument krijgt dan ten minste drie werkdagen de mogelijkheid om na te denken over een aanbod aan de deur dat dus te allen tijde eerst vrijblijvend is (Kamerstuk 27879, nummer 94). Een ander voorbeeld van aanpassingen in het consumentenbeleid is de aanpassing en verduidelijking van het faillissementsregime in het wetsvoorstel Energiewet, waarvan parlementaire behandeling dit jaar gepland staat. De Supplier of Last Resort (SLR) procedure regelt dat consumenten ook na faillissement worden beleverd en maximale keuzevrijheid behouden. Daarnaast zijn in samenwerking met de toezichthouder de eisen en het toezicht op energieleveranciers via Beleidsregel Autoriteit Consument en Markt (ACM) aangescherpt, zodat consumenten worden beleverd door betrouwbare partijen. Deze beleidsregel zal verankerd worden in het wetsvoorstel Energiewet. Daarnaast bevat het wetsvoorstel Energiewet diverse bepalingen die gericht zijn op versterking van de positie en keuzevrijheid van energieconsumenten, zoals de verplichting voor energieleveranciers om een modelcontract met vaste tarieven (ten minste een jaar) aan te bieden en het recht op een kosteloos en onafhankelijk vergelijkingsinstrument. Tot slot, is dit ook één van de voornaamste doelen in het EU EMD-package dat naar verwachting dit jaar wordt gepubliceerd. Door de nationale implementatie van deze nieuwe EU-regels, voor zover huidige NL regelgeving nog niet voldoet, zal ook de positie van de energieconsument verder worden verstevigd.</p>

BETREFFENDE HET ONTWERP VAN GEACTUALISEERD NATIONAAL ENERGIE- EN KLIMAATPLAN KRACHTENS VERORDENING (EU) 2018/1999	
Aanbeveling 15: Energiearmoede	Reactie Nederland
<p>De aanpak van energiearmoede verder te ontwikkelen door een specifieke meetbare reductiedoelstelling op te nemen, zoals vereist krachtens Verordening (EU) 2018/1999, met inachtneming van Aanbeveling (EU) 2023/2407 van de Commissie. Die aanpak te voltooien door details op te nemen over bestaande en potentiële maatregelen en financiële middelen om energiearmoede aan te pakken, en over de specifieke financiële middelen vanuit het oogpunt van sociaal beleid (betaalbaarheid) en structurele energiemaatregelen.</p> <p>Toe te lichten hoe energie-efficiëntie maatregelen in het kader van de verplichtingsregeling voor energie-efficiëntie ter vermindering van energiearmoede naar verwachting worden ingezet, zoals vereist krachtens Verordening (EU) 2018/1999.</p>	<p>In het INEK zijn de structurele en tijdelijke maatregelen opgenomen die energiearmoede tegen gaan. Na consultatie van de Europese Commissie is echter besloten om in de definitieve INEK-update nog geen reductiedoelstelling op te nemen. In een kennisgroep (landelijk onderzoeksprogramma Energiearmoede) werkt de Rijksoverheid samen met verschillende medeoverheden en TNO een strategie uit op energiearmoede. TNO brengt hiervoor alle departementen en betrokken medeoverheden (Vereniging Nederlandse Gemeenten (VNG), en een aantal provincies) eens in de 6 weken bij elkaar en organiseert workshops om de interdepartementale strategie op energiearmoede vorm te geven. Daarnaast geeft TNO elk jaar een inschatting van de hoeveelheid huishoudens in energiearmoede in het meest recente voorbije jaar, op basis van CBS-data (welke altijd twee jaar achterlopen). Het onderzoeksprogramma loopt dit jaar af. Het is nog niet duidelijk of dit wordt voortgezet.</p>

BETREFFENDE HET ONTWERP VAN GEACTUALISEERD NATIONAAL ENERGIE- EN KLIMAATPLAN KRACHTENS VERORDENING (EU) 2018/1999	
Aanbeveling 16: Innovatie	Reactie Nederland
<p>De nationale doelstellingen op het gebied van onderzoek, innovatie en concurrentievermogen voor de uitrol van schone technologieën nader te verduidelijken, waarbij een traject voor 2030 en 2050 wordt vastgesteld om de decarbonisatie van de industrie te ondersteunen en de transitie van ondernemingen naar nettonul en een circulaire economie te bevorderen.</p> <p>Beleidslijnen en maatregelen voor te stellen om de ontwikkeling van nettonulprojecten te bevorderen, met inbegrip van projecten die van belang zijn voor energie-intensieve industrieën. Een voorspelbaar en vereenvoudigd regelgevingskader voor vergunningsprocedures voor te stellen, evenals de manier waarop de toegang tot nationale financiering waar nodig wordt vereenvoudigd.</p> <p>Nadere beleidslijnen en maatregelen te bieden voor de digitalisering van het energiesysteem, de ontwikkeling van vaardigheden op het gebied van schone energie, en voor het faciliteren van open handel voor veerkrachtige en duurzame toeleveringsketens van belangrijke nettonulcomponenten en -apparatuur.</p>	<p>In 2023 zijn de Integrale Kennis en Innovatie Agenda Klimaat en Energie (IKIA) en de Meerjarige Missiegedreven Innovatie' Programma's (MMIP's) herijkt voor de periode van 2024-2027 op basis van een brede marktconsultatie. Deze bevatten de overkoepelende doelstellingen 2030 en 2050 waar innovatie-inzet aan (voor een deel) aan bijdraagt en de concrete innovatie-activiteiten in de periode 2024-2027 daartoe. Op het terrein van concurrentievermogen is daarnaast aangevuld hoe via het Nationaal Groeifonds en de verruimde staatssteunkaders uit het Green Deal Industrial Plan ingezet wordt op het stimuleren van productie- en toeleveringsketens.</p> <p>Ook voor de ondersteunende innovaties ten behoeve van decarbonisatie van de industrie zijn daarbij gespecificeerd. Daarbij valt het op te merken dat hoewel de doelen voor 2050 helder zijn (en richtinggevend voor het instrumentarium) het niet mogelijk is om a) één transitiepad vast te stellen (afhankelijk van realisatie randvoorwaarden als ruimte, duurzame energiemix, infrastructuur en vergunning) en b) op voorhand te voorzien welke (doorbraak)innovaties de komende 25 jaar worden ontwikkeld.</p> <p>Vanuit het NPE wordt er ingezet op een visie digitalisering in het energiesysteem. Deze visie brengt de kansen en risico's van die digitalisering in kaart. Op basis hiervan wordt er een actiepuntenlijst opgesteld. Vanuit het innovatiebeleid wordt tevens aansluiting gezocht bij het Actieplan Groene en Digitale Banen waarmee de krapte op de arbeidsmarkt voor banen in de energietransitie aangepakt wordt. Daarnaast is in de update van het INEK verwezen naar de verbinding met regionaal innovatiebeleid via provincies en Regionale Ontwikkelmaatschappijen (ROMs).</p>

BETREFFENDE HET ONTWERP VAN GEACTUALISEERD NATIONAAL ENERGIE- EN KLIMAATPLAN KRACHTENS VERORDENING (EU) 2018/1999	
Aanbeveling 17: Particuliere investeringen	Reactie Nederland
<p>De hervormingen en maatregelen te beschrijven om de particuliere investeringen te activeren die nodig zijn om de energie- en klimaatdoelstellingen te behalen.</p>	<p>In paragraaf 5.4 (onder het kopje XXII) is informatie over de nationale kosten voor de transitie in periode t/m 2030 opgenomen dat is gebaseerd op een Interdepartementale Beleidsonderzoek uit 2023. Er zijn geen recentere studies beschikbaar die op een integrale wijze inzicht geven in de benodigde investeringen. Wel zijn er tabellen (5.10 en 5.11) toegevoegd die inzicht geven in de publieke middelen die het huidige (demissionaire) kabinet heeft begroot om de beleidsmaatregelen in de jaren 2022 tot en met 2028 te financieren. Dit geeft weliswaar geen volledig zicht op benodigde investeringen, maar wel wat de publieke bijdrage daaraan is.</p>
<p>Een alomvattend en consistent overzicht te geven van de publieke en private investeringsbehoeften per sector en geaggregeerd. Een top-down benadering voor de hele economie aan te vullen met een bottom-up project specifieke beoordeling in het kader van de vijf dimensies van de energie-unie. Een uitsplitsing van de totale investeringsbehoeften toe te voegen met aanvullende informatie over de nationale, regionale en EU-financieringsbronnen en particuliere financieringsbronnen die moeten worden geactiveerd.</p>	<p>Een integraal overzicht van begrootte inkomsten uit belastingen, heffingen en accijnzen voor de uitvoering van het klimaat- en energiebeleid is niet beschikbaar, omdat deze inkomsten aan de algemene middelen toekomen en niet aan specifieke uitgaven te relateren zijn. Wel is er een overzicht toegevoegd met voorziene inkomsten uit EU fondsen dat (deels) beschikbaar is voor de klimaat- en/of energietransitie (zie tabel 5.12).</p>
<p>Een korte beschrijving toe te voegen van het soort financiële steunregeling die is geselecteerd voor de uitvoering van de beleidslijnen en maatregelen die uit de overheidsbegroting worden gefinancierd, en het gebruik van gemengde financiële instrumenten waarbij gebruik wordt gemaakt van subsidies, leningen, technische bijstand en overheidsgaranties, met inbegrip van de rol van nationale stimuleringsbanken in de respectieve regelingen en/of de wijze waarop particuliere financiering wordt geactiveerd.</p>	<p>In paragraaf 5.4 is nader toegelicht op welke wijze de (begrootte) publieke middelen particuliere investeringen stimuleren.</p>
<p>Acht te slaan op het kosteneffectief genereren van overdrachten naar andere lidstaten met de verordening inzake de verdeling van de inspanningen als financieringsbron.</p>	<p>Zoals uit de reactie op de eerste aanbeveling blijkt, wordt er op basis van de KEV2023 nog een beperkte beleidsopgave verwacht om aan de reductiedoelstelling voor niet-ETS te voldoen. Aangezien nog niet de effecten van alle voorgenomen en geagendeerde beleidsmaatregelen</p>

BETREFFENDE HET ONTWERP VAN GEACTUALISEERD NATIONAAL ENERGIE- EN KLIMAATPLAN KRACHTENS VERORDENING (EU) 2018/1999	
Aanbeveling 17: Particuliere investeringen	Reactie Nederland
Een grondige beoordeling van de macro-economische gevolgen van de geplande beleidslijnen en maatregelen te verstrekken.	<p>zijn meegenomen, is de verwachting dat Nederland (ruimschoots) deze doelstelling zal halen. Zolang de (verwachte) effecten nog niet bekend zijn, is Nederland niet van plan om een eventueel overschot van emissieruimte (AEA's) te verkopen aan andere lidstaten met een mogelijk tekort.</p> <p>Een integrale doorrekening van de macro-economische gevolgen van het beleid zoals beschreven in hoofdstuk drie is niet beschikbaar. Wel zijn er in paragraaf 5.4 enkele meer specifieke analyses toegevoegd waarin de macro-economische gevolgen van klimaatbeleid zijn onderzocht.</p>

BETREFFENDE HET ONTWERP VAN GEACTUALISEERD NATIONAAL ENERGIE- EN KLIMAATPLAN KRACHTENS VERORDENING (EU) 2018/1999	
Aanbeveling 18: Herstelfonds	Reactie Nederland
Te schetsen hoe de beleidslijnen en maatregelen in het geactualiseerde plan overeenkomen met het nationale herstel- en veerkrachtplan van Nederland, inclusief het REPowerEU-hoofdstuk.	De maatregelen op het gebied van klimaat en energie in het Nederlandse HVP waaronder ook de maatregelen opgenomen in het REPowerEU-hoofdstuk van het HVP, maken onderdeel uit van de bredere Nederlandse klimaat- en energiebeleidslijnen opgenomen in dit INEK.

BETREFFENDE HET ONTWERP VAN GEACTUALISEERD NATIONAAL ENERGIE- EN KLIMAATPLAN KRACHTENS VERORDENING (EU) 2018/1999	
Aanbeveling 19: Afbouw fossiele subsidies	Reactie Nederland
<p>Nader toe te lichten hoe en wanneer Nederland voornemens is de subsidies voor fossiele brandstoffen geleidelijk af te bouwen.</p>	<p>De afbouw van fossiele regelingen moet zorgvuldig worden gewogen en moet geen doel op zich zelf zijn, maar in een breder perspectief van het beprijzen van externe effecten en de doelen van het klimaatbeleid worden gezien. Verdere afbouw van deze regelingen dient dan ook zorgvuldig te worden afgewogen, waarbij rekening wordt gehouden met onder andere (stapeling van) lasten en lastenverdeling, weglekeffecten en het effect op nieuwe bedrijvigheid.</p> <p>Recentelijk is het rapport Bouwstenen voor een beter belastingstelsel verschenen, waarin voor de verschillende regelingen uit de Miljoenennota mogelijke afbouwpaden zijn uitgewerkt. Een volgend kabinet zal een besluit moeten nemen over of en welke van deze maatregelen worden afgebouwd.</p>

BETREFFENDE HET ONTWERP VAN GEACTUALISEERD NATIONAAL ENERGIE- EN KLIMAATPLAN KRACHTENS VERORDENING (EU) 2018/1999	
Aanbeveling 20: Rechtvaardigheid	Reactie Nederland
<p>Nadere inlichtingen te verstrekken over de gevolgen op sociaal gebied en op het gebied van werkgelegenheid en vaardigheden, of andere verdelingseffecten, van de klimaat- en energietransitie, en over de geplande doelstellingen, beleidslijnen en maatregelen ter ondersteuning van een rechtvaardige transitie. De vorm van de steun, het effect van de initiatieven, de doelgroepen en de toegewezen middelen te specificeren, met inachtneming van de aanbeveling van de Raad inzake het garanderen van een rechtvaardige transitie naar klimaatneutraliteit.</p> <p>Voor zover mogelijk meer elementen op te nemen om een passende analytische basis te bieden voor de voorbereiding van een toekomstig sociaal klimaatplan, overeenkomstig Verordening (EU) 2023/955, met inbegrip van aanwijzingen over de wijze waarop de uitdagingen en de sociale gevolgen voor de kwetsbaarsten van het emissiehandelssysteem voor de verbranding van brandstoffen in gebouwen, het wegvervoer en andere sectoren moeten worden beoordeeld, en om potentiële begunstigden en een toepasselijk beleidskader in kaart te brengen.</p>	<p>In de definitieve INEK hebben we meer concrete maatregelen, beleidslijnen en doelen uit de voorjaarsbesluitvorming 2023 opgenomen die bijdragen aan een rechtvaardige transitie, met oog op verdelende effecten (zie paragraaf 3.1 (dimensie decarbonisatie: sectoroverstijgende maatregelen). Hierin hebben we, zoals de Europese Commissie vraagt, ook de middelen zoveel als mogelijk gespecificeerd (die bij het Concept INEK nog niet toegezegd waren).</p> <p>Verder is een aanvullende analyse opgenomen met betrekking tot de effecten van ETS2 die de basis vormen voor de voorbereiding van het toekomstig sociaal klimaatplan. Hierbij is gekeken naar de impact voor huishoudens met betrekking tot het verbranden van brandstoffen en naar de impact voor reizigers met betrekking tot het wegvervoer. Momenteel wordt intern gekeken naar verschillende scenario's om Sociaal Klimaatfonds (SCF)-middelen voor in te zetten. Deze scenario's worden voorbereid op basis van de in het definitieve INEK omschreven impactanalyse. De verwachting is dat in zomer 2024 een keuze gemaakt zal worden tussen de scenario's, om deze vervolgens verder uit te werken voor het sociaal klimaatplan.</p> <p>Wat betreft de arbeidsmarkt hebben we meer inzicht gegeven in de huidige status en geplande stappen en middelen in het kader van het nationale Actieplan Groene en Digitale Banen. In het INEK wordt nu daarnaast verduidelijkt dat NL de middelen uit het Just Transition Fund (JTF) inzet om de regio's die het zwaarst worden getroffen door de gevolgen van de klimaattransitie te ondersteunen in de overgang naar een klimaatneutrale economie. Met het JTF wordt in geselecteerde gebieden getracht de negatieve impact van de transitie op sociaaleconomisch gebied tegen te gaan. Daarbij gaat het om investeringen die nadrukkelijk een eerlijke en duurzame transitie bevorderen, dus zowel het vernieuwen en verduurzamen van de economie en infrastructuur, als ook het om- en bijscholen van werknemers die de transitie mogelijk moeten maken.</p>

BETREFFENDE HET ONTWERP VAN GEACTUALISEERD NATIONAAL ENERGIE- EN KLIMAATPLAN KRACHTENS VERORDENING (EU) 2018/1999	
Aanbeveling 20: Rechtvaardigheid	Reactie Nederland
Toe te lichten hoe het in het INEK vastgestelde beleidskader zal bijdragen tot de voorbereiding van het sociaal klimaatplan van Nederland en hoe de samenhang tussen de twee plannen wordt gewaarborgd.	Aangezien er, zoals omschreven onder het kopje 'Rechtvaardige transitie' al beleid is om huishoudens te ondersteunen bij de transitie zal het sociaal klimaatplan daarop voortbouwen en waarschijnlijk gekoppeld worden aan verbreding van succesvol bestaand beleid om de meest kwetsbaren te ondersteunen.

BETREFFENDE HET ONTWERP VAN GEACTUALISEERD NATIONAAL ENERGIE- EN KLIMAATPLAN KRACHTENS VERORDENING (EU) 2018/1999	
Aanbeveling 21: Inspraak	Reactie Nederland
<p>Te zorgen voor inclusieve inspraak van het publiek binnen een redelijke termijn en voor brede participatie van lokale autoriteiten en het maatschappelijk middenveld bij de voorbereiding van het plan.</p> <p>Een duidelijk overzicht te geven van de wijze waarop alle betrokken autoriteiten, burgers en belanghebbenden, met inbegrip van de sociale partners, middels het raadplegingsproces ruimschoots kunnen participeren bij de voorbereiding van zowel het ontwerp als het definitieve geactualiseerde plan.</p> <p>Een samenvatting te geven van de standpunten van de verschillende partijen alsmede een samenvatting van de wijze waarop de tijdens de raadplegingen geuite standpunten in het plan zijn geïntegreerd.</p>	<p>Nederland betreft burgers en stakeholders op verschillende manieren bij de ontwikkeling en uitvoering van het klimaat- en energiebeleid. Binnen de verschillende sectoren gebeurt dit op manieren die passen bij de keuzes die voorliggen. Zo zijn voor het NPE sessies met stakeholders in verschillende regio's in het land georganiseerd. Bij de realisatie van energieprojecten worden bewoners direct betrokken en wordt gestreefd naar 50% lokaal eigendom, bijvoorbeeld via energiecoöperaties.</p> <p>Ook bij bredere of overkoepelende vragen over het klimaatbeleid wordt de samenleving betrokken. Dit gebeurt indirect, doordat de resultaten van de participatie per sector wordt gebruikt, en direct door bijv. het burgerforum Klimaat te organiseren. Het burgerforum gaat naar verwachting in het najaar van 2024 van start en gaat over de vraag hoe we als Nederland kunnen consumeren op een manier die beter is voor het Klimaat. Het Nationaal Klimaatplatform brengt onafhankelijk, en gevraagd en ongevraagd, signalen uit de samenleving in beeld om te helpen de transitie te versnellen. Deze signalen worden doorlopend verwerkt in beleid. Bij het Klimaatplan en het INEK is de samenleving gehoord via een gecombineerde internetconsultatie en Klimaatplan in december '23/januari '24. Hieruit kwamen als belangrijkste thema's naar voren: de samenhang tussen verschillende transities (bijv. klimaat en biodiversiteit), de wetenschappelijke onderbouwing van de klimaatopgave, en de rechtvaardigheid van het klimaatbeleid, zie het consultatieverslag: https://www.internetconsultatie.nl/contourenklimaatplan</p> <p>Verder worden bij het Klimaatplan stakeholders en burgers betrokken via gesprekken vanuit de betrokken ministeries, en gesprekken met burgers, die o.a. in samenwerking met het NKP worden georganiseerd. Hierbij focussen we ons op groepen die in participatie doorgaans minder vaak gehoord worden, zoals mensen met een lager inkomen of een migratieachtergrond.</p>

BETREFFENDE HET ONTWERP VAN GEACTUALISEERD NATIONAAL ENERGIE- EN KLIMAATPLAN KRACHTENS VERORDENING (EU) 2018/1999	
Aanbeveling 21: Inspraak	Reactie Nederland
	Dit alles doet het kabinet op basis van haar Visie op burgerbetrokkenheid bij klimaat-energiebeleid, die in 2023 is gepubliceerd. (Zie ook paragraaf 1.3 Raadpleging en betrokkenheid belanghebbenden.)

BETREFFENDE HET ONTWERP VAN GEACTUALISEERD NATIONAAL ENERGIE- EN KLIMAATPLAN KRACHTENS VERORDENING (EU) 2018/1999	
Aanbeveling 22: Regionale samenwerking	Reactie Nederland
<p>De reeds goede regionale samenwerking met buurlanden uit te breiden, met name door te beschrijven hoe Nederland voornemens is uiterlijk 2025 een kader voor samenwerking met andere lidstaten tot stand te brengen overeenkomstig artikel 9 van Richtlijn (EU) 2018/2001, zoals gewijzigd.</p>	<p>Voor transport van op zee geproduceerde energie via (hybride) interconnectoren, of eventuele toekomstige internationale waterstofverbindingen op zee zijn afspraken gemaakt en overeenkomsten gesloten. De lidstaten streven ernaar om in hun maritieme ruimtelijke planning ruimte toe te wijzen aan projecten voor hernieuwbare offshore-energie. Dit doen we onder andere met Denemarken ten aanzien van samenwerking voor offshore energie infrastructuur. Samen met België en Duitsland voeren we onderzoek en projecten uit op zee (Oostende en Esbjerg verklaring).</p>
<p>De inspanningen voort te zetten om de vier resterende bilaterale solidariteitsregelingen voor gasleveringszekerheid met zijn buurlanden (Ierland, België, Duitsland) te ondertekenen.</p>	<p>Er wordt momenteel gewerkt aan wetsvoorstel gasleveringszekerheid dat het mogelijk moet maken om indien nodig daadwerkelijk solidariteit te kunnen leveren. Wat betreft de af te sluiten drie bilaterale solidariteitsregeling wordt bekeken of dit nog noodzakelijk die default solidariteitsbepalingen via het zogenaamde decarbonisatiepakket worden toegevoegd aan Verordening (EU) 2017/1938 betreffende maatregelen tot veiligstelling van de gasleveringszekerheid.</p>

BETREFFENDE DE SAMENHANG VAN NATIONALE MAATREGELEN MET DE DOELSTELLING INZAKE KLIMAATNEUTRALITEIT EN HET WAARBORGEN VAN VOORUITGANG OP HET GEBIED VAN AANPASSING AAN DE KLIMAATVERANDERING KRACHTENS VERORDENING (EU) 2021/1119	
Aanbeveling 1	Reactie Nederland
Een passend rechtskader voor beleidslijnen en maatregelen inzake aanpassing aan de klimaatverandering op te stellen.	<p>De Rijksoverheid werkt, samen met medeoverheden, al intensief aan een klimaatbestendig Nederland. De Nationale Adaptatie Strategie (NAS) bevat de overkoepelende strategie en laat zien hoe we de negatieve effecten van klimaatverandering verkleinen, of in ieder geval beheersbaar houden, (zie ook paragraaf 2.1 Dimensie decarbonisatie van de INEK) Het Deltaprogramma, dat een wettelijk basis heeft in de Deltawet, draagt bij aan het bereiken van de doelstellingen van de NAS op de onderwerpen waterveiligheid, beschikbaarheid van zoetwater en ruimtelijke adaptatie. Het Nationaal Uitvoeringsprogramma Klimaatadaptatie, beschrijft de inzet van de Rijksoverheid voor de komende jaren.</p> <p>Vooralsnog heeft deze werkwijze tot grote vooruitgang geleid in het klimaatbestendig maken van Nederland.</p> <p>In de komende jaren zal, mede ook in het kader van de herziening van de NAS, samen met andere departementen, bekijken of een ander rechtskader nodig is om uitvoering van het adaptatiebeleid te versnellen.</p>